

УКРАЇНЬКА ТРАДИЦІЯ ТРАНСКРИПЦІЇ ЯПОНСЬКИХ СЛІВ: ЯПОНОЗНАВЧІ СТУДІЇ В УКРАЇНЬСЬКІЙ ДІАСПОРІ ЄВРОПИ Й АМЕРИКИ ТА СИСТЕМА ІГОРА ШАНКОВСЬКОГО (1966)

UKRAINIAN TRADITION OF JAPANESE WORDS' TRANSCRIPTION: THE JAPANESE STUDIES IN THE UKRAINIAN DIASPORA OF EUROPE AND AMERICA AND THE SYSTEM OF IHOR SHANKOVSKYI (1966)

Дементьєва Т.С.,

*orcid.org/0009-0009-6252-9368**викладачка кафедри корейської і японської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

Статтю присвячено розгляду одного з трьох традиційних підходів до практичної транскрипції японських слів засобами української абетки, створеного українським літературознавцем і перекладачем І. Шанковським у середині ХХ ст. Було проаналізовано збірку перекладів японської середньовічної поезії «Сто поетів – сто пісень», де перекладач протранскрибував кожен із сотні віршів, імена поетів, а також низку загальних і власних назв у коментарях. Розроблений підхід не позбавлений похибок, однак чіткий і добре систематизований, зокрема, при відтворенні японських шиплячих алофонів відповідними українськими шиплячими чи у питанні розрізнення відповідників «г» для [h, ç] і «ґ» для [g]. Окрему проблему для аналізу становить структура оригінальних текстів, оскільки старояпонська мова подекуди має суттєві відмінності від сучасної, що було віддзеркалено й у способах транскрибування деяких сполучень, зокрема палаталізованих похідних мор (拗音 /йбон/). Виявлено, що система І. Шанковського є фонетичною, наближеною до фонетичної латиничної системи Гепберна, та відрізняється від радянської, частково фонематичної, заснованої на системі Є. Поліванова й нав'язаної українській мові, зокрема, посередництвом калькування І. Бондаренком у 1999 р. У статті наведено порівняння системи І. Шанковського із двома системами його попередників (Ф. Пущенко та А. Діброва), та завершено окреслення справжньої української традиції практичного транскрибування японської лексики, вираженої у трьох згаданих системах. Підхід, розроблений І. Шанковським, як і підходи його попередників, свідчить про існування справжньої традиції практичного японсько-українського транскрибування, незнаної протягом довгих років.

Ключові слова: японська мова, фонетика японської мови, практична транскрипція, шиплячі алофони, система кирилізації.

The paper is devoted to the consideration of one of the three traditional approaches to the practical transcription of Japanese words using the Ukrainian alphabet, created by Ukrainian writer and translator I. Shankovskyi in the middle of the 20th century. A book of medieval Japanese poetry's translations, "One Hundred Poets, One Hundred Poems," was analyzed. In this book, the translator transcribed each of the hundred poems, the names of the poets, as well as a number of common and proper names in the comments. The developed approach is not without flaws, but it is clear and well-systematized, in particular, in the reproduction of Japanese hissing allophones with the corresponding Ukrainian hissing ones or in the issue of distinguishing between the equivalents "r" for [h, ç] and "r" for [g]. The structure of the original texts poses a separate problem for analysis, since Old Japanese sometimes differs significantly from modern Japanese, which was also reflected in the methods of transcribing some combinations, in particular palatalized derivatives of morae (拗音 /yōon/). It has been found that I. Shankovskyi's system is phonetic, similar to Hepburn's phonetic Latin system, and differs from the Soviet one, which is partially phonemic, based on E. Polivanov's system and imposed on the Ukrainian language, in particular, through I. Bondarenko's calquing in 1999. The paper compares I. Shankovskyi's system with the two systems of his predecessors (F. Pushchenko and A. Dibrova) and concludes by outlining the true Ukrainian tradition of practical transcription of Japanese vocabulary, as expressed in the three systems mentioned above. The approach developed by I. Shankovskyi, like the approaches of his predecessors, testifies to the existence of a genuine tradition of practical Japanese-Ukrainian transcription, unknown for many years.

Key words: Japanese language, Japanese phonetics, practical transcription, hissing allophones, Cyrillic system.

Постановка проблеми. Важкі історичні обставини (репресії радянської влади, світові війни, політика русифікації тощо) поступово призвели до забуття здобутків української японістики початку ХХ ст., серед яких і перші спроби запровадження систем практичної транскрипції японських слів українською мовою. Водночас розвиток української японознавчої традиції продовжили представники української діаспори, чий напрацювання не зазнали суттєвого російсько-

радянського впливу, проте довгий час також не були відомими широкому колу сучасних вітчизняних японознавців, що продовжили цю справу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема затвердження єдиної повноцінної системи японсько-української транскрипції й досі є актуальною. На перші спроби практичного транскрибування українською мовою можна натрапити у працях ще початку минулого століття (Ф. Пущенко, С. Левинський, публікації

у журналі «Східний світ», А. Діброва). Після оновлення інтересу до цієї теми у 1990-х рр. (М. Федоришин, І. Бондаренко), особливо активізувалися порівняльні дослідження японсько-української транскрипції й на початку нашого століття (М. Івахненко й А. Шпігунов, В. Рубель, О. Бондар, О. Коваленко), що, втім, досі не призвело до фінального результату, який був би затверджений як єдиний та задовольнив усіх. У 2023-2025 рр. дослідженням японської фонетики й окресленої проблеми активно займається, зокрема, авторка цієї статті.

Постановка завдання. Враховуючи великий обсяг досі не аналізованих авторських підходів до практичної японсько-української транскрипції у працях різних українських орієнталістів, наша мета в цій роботі – здійснити ґрунтовний порівняльний аналіз однієї з цих транскрипційних систем та виокремити її особливості, що може стати в пригоді при подальших дослідженнях та уніфікації сучасної системи японсько-української практичної транскрипції.

Виклад основного матеріалу. Як було окреслено нами раніше, перше покоління, що формувало українську традицію транскрибування японських слів засобами української мови – покоління «Східного світу» 1920-х рр., де найбільш знаковою роботою вважаємо перший український підручник японської мови за назвою «Япанська мова», написаний в 1918 р. та опублікований у Харкові в 1926 р. Ф. Пущенком. Однак цей розквіт японознавчої науки проіснував недовго та був придушений сталінськими репресіями. А другим поколінням двома десятиліттями пізніше стали вже представники української діаспори на Далекому Сході, серед яких А. Діброва та В. Одинець, що у 1944 р. видали у Харбіні перший в історії японістики «Українсько-ніппонський словник». Нажаль, науковці також були арештовані, більшість тиражу знищена радянською армією, а залишки примірників цього Словника також довгий час були недоступні широкому загалу.

Здобутком третього покоління – покоління 1960-х рр. – та водночас яскравим прикладом української японознавчо-транскрипційної традиції можемо назвати збірку перекладів японської середньовічної поезії «Сто поетів – сто пісень», видану у Мюнхені І. Шанковським у 1966 р. «Тим то ознайомлення українського читача, аматора поезії з цією працею буде бодай соняшним зайчиком на майже темному екрані українсько-японських літературних зв'язків», – писав автор про ті часи [1, с. 9].

Ігор Шанковський (1931–2012) – поет, літературознавець і перекладач родом із міста Стрий, що на Львівщині, автор кількох поетичних збірок, поем, літературознавчих есе тощо. Після Другої світової війни емігрував до США, здобув вищу освіту в університетах Філадельфії (США) й Едмонтоні (Канада), вивчав славистику і порівняльну літературу в Токійському університеті (Японія); викладав російську мову і літературу в Канаді, США й Італії [2, с. 461]. У передмові «Замість передмови» до поетичної збірки Шанковського «Коротке літо» (1970) письменник Р. Єндик писав: *«Життя Ігора Шанковського було і є бурхливе. Західня Україна, Австрія, Німеччина, Америка, Японія, Корея, Канада, в останньому році СССР – ось країни, в яких він жив або принаймні перебував з відчиненими очима і так часто різними пригодами. [...] Під час свого побуту в Японії через щасливий припадок зустрічі з тамошньою студенткою, що почула спів Шанковського, він видав платівку з піснями українською мовою, а знайомий тієї студентки, один з найбільших японських композиторів, Раймонд Гатторі, скомпонував музику до слів з двох його віршів»* [3, с. 6].

Сам Шанковський у вступі до своєї збірки перекладів писав: *«Гіаку-нін-ішиу» («Сто поетів – сто пісень»)* це один з найдавніших збірників японської поезії, написаних у роді «танка». Упорядкував цей збірник двірський учений і поет Садає Фужівара 1235 н. е. Сам Садає Фужівара увійшов до збірника танкою 97» [1, с. 5]. *«Переклад «Гіаку-нін-ішиу» це перша спроба дати читачеві повнотою один з найстаріших збірників японської традиційної поезії. Разом з тим це перший повний переклад цього збірника, зроблений котроюсь слов'янською мовою»* [1, с. 9]. Р. Єндик додає: *«З мовного боку найдосконаліша книга перекладів «Сто поетів – сто пісень» (1966). Це насправду під кожним оглядом самоцвіти, при шліфуванні яких йшли напереді талани японських авторів і вдумчивий хист українського перекладача»* [3, с. 7].

Та, окрім безпосередньо перекладів давньої японської поезії І. Шанковським нас цікавить саме його авторська система транскрипції / транслітерації японської мови українською, що перекладач наводив до кожного з сотні танка, а також у коментарях до них: *«Для порівняння я подаватиму через усю книгу вимову оригінальних рядків українською абеткою»* [1, с. 5]. Як на нашу думку, це видання є яскравим прикладом сприйняття японської мови українцем-діаспорянином ХХ століття, та, вочевидь, перекладач

записував транскрипцію згідно власних відчуттів, послуговуючись власним досвідом життя в Японії й англомовних країнах і західним методом транскрибування. Хоча й не без неточностей, та здебільшого, вважаємо, транскрипція І. Шанковського видалася достатньо систематизованою й прозорою. Сам автор у передмові до збірки також коментує: *«Наприкінці хочу ще подати кілька вказівок щодо читання оригінальних текстів, поданих українською абеткою. Адже може бути так, що читачеві зустрінеться знайомий японець, і він захоче порадувати його читанням уголос. Тож у японській мові наголошується кожна голосівка, незалежно від їх кількості у слові. Японська мова не знає дифтонгів – довгі голосні, над якими в цій книзі поставлено риску [макрони чи циркумфлекси. – Т. Д.], вимовляються так, наче там стояли поруч дві однакові, обидві наголошені голосівки. Затамивши це, можна легко читати поправною японською мовою»* [1, с. 8-9]. Примітно, як точно автор описав «подвійну» тривалість довгих японських голосних, що її на практиці відобразив й А. Діброва у Словнику за допомогою подвоєння відповідних літер; а також цікаво, що ще в середині ХХ ст. І. Шанковському був відомий факт відсутності справжніх дифтонгів у японській мові, якому ми знайшли підтвердження в одному з минулих досліджень [4, с. 187-188], тоді як у роботах, присвячених японсько-українській транскрипції, починаючи з 1990-х рр., раз за разом згадувалися методи «транскрипції дифтонгів», вірогідно, продовжуючи ланцюжок калькувань попередників, першим із яких стало калькування російсько-радянської системи транскрипції. Та, зважаючи на їхню структуру, такі сполучення більш коректно називати «збігами голосних» чи «псевдодифтонгами», й подальший їхній розгляд саме в такому ключі може посприяти певним змінам підходів до транскрипції.

Зважаючи на примітку видавця: *«З технічних причин ця риска в різних шрифтах нашого видання має дещо відмінні форми»* [1, с. 9], також зауважимо, що в усіх подальших наведених прикладах ми уніфіковано використовуємо макрон над довгими голосними. Посилання до прикладів позначаємо номером вірша, у якому або в коментарі під яким приклад був знайдений.

Перший приклад цікавої з точки зору сучасності транскрипції бачимо вже на обкладинці збірки у її назві («Гіаку-нін-ішшу») й імені японського укладача («Садає Фужівара»), а також цитати зі вступу: *«Японська літературна мова позбавлена й тіні вульгаризмів, як от виразу*

«мотекоє» («принеси»). Це, до речі, перше, чого я навчився, перебувавши десять років тому в Японії, саме, що треба казати «мотте-кітте, кудасай» (прошу принести)), але ніколи – «мотекоє»!» [1, с. 7]. Одразу ж відмітимо підхід Шанковського до запису мор: [çi] як «гі», та, відповідно, [ça] як «гіа»; африкату [dʒi] як фрикативний «жі» з пом'якшенням, але [eɯ] як тверде «шу»; передачу подвоєння приголосних дублюванням відповідних літер; йотування другого голосного («аї») при збігу на межі морфем /a.i/, що зближує його з підходом до транскрипції І. Світа (покоління 1940-х рр.). Також маємо злиття важкого для вимови поєднання /a.i.e/ в «ає» в імені «Садає» (さだいえ); і, на наш погляд, дивну транскрипцію «мотекоє» (що в оригіналі, вірогідно, було словом もってこい або もてこい) та додавання подвоєння, якого, вірогідно, немає в оригіналі («мотте-кітте» → もってきて), що могло зумовлюватися похибками акустичного сприйняття.

Проаналізувавши транскрипції до віршів, відмітимо, що І. Шанковський використовував як практичну транскрипцію японських текстів, наближену до фонетичної (для безпосередньо віршів), так і наближену до транслітерації (для відтворення імен і титулів авторів віршів). Перекладач коментує це так: *«В японській мові прізвище автора пишеться першим, тоді слідує прислівник «но» («з»), а зойно тоді решта імені. Але через те, що такий порядок міг би належно оцінити тільки японський читач, імення над перекладами подаються за європейським порядком: спершу ім'я, потім прізвище. Над японськими ж текстами, подаваними українською абеткою, імена авторів зберігають оригінальний порядок»* [1, с. 8]. Таким чином натрапляємо як на просто транслітеровані з використанням діакритиків варіанти («Оші-кочі но Міцуне / Міцуне Ошікочі» (29), «Мібу но Тадаміне / Тадаміне Мібу» (30) тощо), так і на частково перекладені («Жітō Теннō / Імператорка Жітō» (2), «Чу-нагон Аса-тада / Імператорський радник Асатада» (44), «Удаїшō Мічі-цуна но гага / Мати воєначальника Мічіцуни» (53) тощо).

Крім того, лише завдяки наявній транскрипції імен поетів ми можемо відтворити підхід Шанковського до передачі українською мовою японських сполучень зі зменшеними йотованими голосними, оскільки в VII-XIII ст. такий запис ще не застосовувався в японській мові. Так, знаходимо для /~ya/: «Гіаку» (з назви: ひゃく); для /~yu/: «ішшу» (з назви: いっしゅ), «Чу-нагон» (6: ちゅうなごん), «провінція Кіюшу» (6), «монастир Ріу-інвін» (21), «Кіншу» (24), «збірник

танок Кокін-**шу**» (29), «Ріку**чу**» (42), «**ні**дō» (76), «**Шун**-е» (85); для /~yo/: «**Кі**дō» (1), «Ген**ж**ō» (12), «Сан**ж**ō» (25), «**Ш**ōгунат» (28), «Уда**і**шō» (53), «**Ш**ō-нагон» (62), «Сак**і**ō» (63), «Г**і**шōсон» (66), «Р**і**йō-зен» (70), «Г**і**шō-жі» (76), «Сак**і**ō» (79), «Го-**к**йō-гоку» (91), «сес**ш**ō» (91), «К**у**г**і**йō» (93). Те саме стосується й приголосного з ряду ɸ, який зовсім відсутній у віршах у результаті тогочасної еволюції приголосного /p/→/f/→/h/, а в іменах перекладач відтворив його через мори з ряду ɸ: かんぱく як «К**в**ам**б**аку» (76), いんぶ як «**І**м**б**у» (90) тощо.

На додачу, аналіз ускладнюється тим, що транскрипція стосується старояпонської мови, що має відмінні від сучасної сполучення мор, зокрема, натрапляємо на てふ чи けふ, які відповідають сучасним ちょう та きょう. Крім того, при уважному розгляді деяких авторських рішень, видно, що І. Шанковський міг послуговуватися посередництвом транскрипції латинкою, зокрема літера «j» у сполученнях «ja, ju, jo» за системою Гепберна відповідає приголосному [dʒ], однак перекладач сприйняв її як напівголосний [j]. Так оригінальні じゃくれん (**jakuren**), にじょういん (**nijōin**), だいそうじょう (**daisōjō**), じゅんとく (**juntoku**) стали «**я**ку-рен», «**ні**йō ін», «**да**ісōйō» й «**ю**нтоку».

Отже, розглянемо авторські способи запису японських приголосних українською абеткою. Прослідковуємо єдині відповідники майже для всіх рядів кани, за деякими винятками. Так, для приголосних рядів ㄌ й ㄎ чітко застосовуються відповідники «к» і «г»: «**та**кане» (4); «**к**үмо» (12), «**ко**коро» (26); «**на**гаме» (9); «**г**іку» (29), «**ка**ге» (79) тощо.

Приголосні ряду ㄅ передані як «с, ш»: «**са**неказура» (25), «**ка**сасагі» (6); «**ші**ка» (5), «**ка**нашікі» (5), «**У**шігасакі» (с. 9), «**Ш**інто» (63); «**су**гата» (12), «**я**сураваде» (59); «**се**кі» (10), «**ва**тасеру» (6); «**со**де» (42), «**ко**со» (23) тощо. Приголосні ряду ㄆ, що можуть виступати як фрикативні чи африкати в залежності від позиції у слові, передані узагальнено як «з, ж»: «**я**мазакура» (66), «**омо**вазарі» (43); «**Фу**жі» (4), «**мі**жікакі» (19); «**мі**зу» (17), «**кі**казу» (17); «**ка**зе» (12), «**Се**зе» (64); «**фу**ю **зо**» (28), «**су**мізومه» (95) тощо.

Ряд ㄊ передається як «та, чі, цу, те, то»: «**та**кане» (4), «**гі**саката» (33); «**чі**жі» (23), «**уч**і» (4); «**цу**кі» (7), «**на**цу» (2); «**ка**кете» (11), «**ку**дакете» (48); «**то**кі» (5), «**ото**» (55) тощо. Ряд ㄊ передається як «да, жі, зу, де, до»; запис мор ぢ і づ співпадає з записом мор じ і ず відповідно: «**ма**да» (36), «**на**міда» (82); «**мо**міжі» (5), «**то**жі» (12); «**і**тазура» (9), «**і**зуко» (36), «**і**дену» (11), «**а**ваде» (19); «**то**домему» (12), «**я**до» (47) тощо.

Приголосні рядів ㄋ, ㄆ, ㄌ, ㄆ передані чіткими відповідниками «н», «м», «р», «б» без винятків: «**фу**набіто» (46); «**ні**шікі» (24), «**ші**рану» (10); «**ма**цу» (16), «**ме**гурі» (57), «**мо**но» (23); «**а**раші» (22); «**а**ріаке» (21); «**на**гаруру» (27); «**ва**карете» (10); «**мі**реба» (4), «**цу**рібуне» (11), «**ші**борі-цуцу» (42) тощо.

Напівголосні ряду ㄎ передаються як «я, ю, йо»: «**я**мадорі» (3), «**е**ява» (51); «**ю**кі» (4), «**цу**ю» (1); «**й**орі» (13), «**со**йō» (58) тощо. Мора ㄎ з ряду ㄎ записується як «ва»: «**ва**га» (1), «**ва**сура-руру» (38), «**ва**тару» (46). Мора ㄎ цього ж ряду записується двома способами: як «о» у словах типу «**о**томе» (12: をとめ), «**о**раму» (29: をらむ); та як «во», якщо мора виступає граматичною часткою: «**ші**рокі **во** міреба» (6: 白きをみれば), «**то**ма **во** арамі» (1: 苦をあらみ) тощо.

Мора ㄎ у середньовічних віршах відсутня, однак присутня в іменах як «н» (наприклад, «**Ш**ō-нагон» (62)). Перед губними приголосними перекладач відтворив асиміляцію цього приголосного в «м», як в іменах, що ми згадували вище: «**К**вамбаку» (76: かんぱく), «**І**мбу» (90: いんぶ) чи «**С**аммі» (58: さんみ) тощо. Також в одному з віршів (21) передав старояпонське 来むと /komu to/ як «кон то», що відповідає більш сучасному прочитанню, але в іншому зберіг оригінальне прочитання «**ко**му» (16). Серед прикладів збігу ㄎ із наступними голосними знаходимо ім'я «**Б**уня», де не використовуються жодні додаткові символи для роздільного читання /n.ja/ (ふんや (22)), однак в імені しゅんえ застосований дефіс: «**Ш**ун-е» (85).

Цікавий випадок становить передача приголосних ряду ㄎ. Мори は, ひ, ほ [ha, çi, ho] передані як «га, гі, го»: «**г**ару» (2: 春), «**г**аші» (6: 橋); «**гі**то» (8: 人), «**гі**тоцу» (23: 一つ), «**гі**карі» (33: 光), «**гі**ру» (49: 昼); «**го**ка» (56: ほか), «**і**го» (1: いほ). Мора ふ [ɸu] записується як «**фу**»: «**фу**ю» (28: 冬), «**фу**реру» (31: 降れる), «**фу**ку» (69: 吹く). Мора へ [he] у сучасному вигляді в цих *танка* відсутня. Також можна зустріти багато прикладів архаїчного прочитання. Так, знаходимо は, яке передане як «ва» (1) у ролі граматичної частки: «**ю**кі **ва**» (4: 雪は), «**та**бі **ва**» (24: たびは) та (2) в середині слів: «**а**ваде» (19: 逢はで), «**омо**вазу» (38: 思はず). Мори ひ із читанням /i/ та ほ із читанням /o/, переданими як «і» (частіше «ї»), оскільки українська /i/ після інших голосних набуває йотування) та «о» відповідно, можемо знайти у словах: «**ка**йōжі» (12: かよひぢ), «**ко**ї» (13: 恋 [こひ]), «**і**ші» (21: 言ひし); «**ні**ої» (35: にほひ), «**на**о» (52: なほ), «**ші**огі» (92: 潮干 [しほ.ひ]); але: «**то**гкереба» (60: 遠[とほ]ければ).

Таблиця 1

**Порівняння традиційних українських систем транскрипції японської мови:
передавання окремих символів**

	Пущенко (1918/26)	Діброва (1944)	Шанковський (1966)
ア	а, і, у, е, о		
カ	ка, [кі], ку, ке, ко	ка, кі, ку, ке, ко	
ガ	га, [гі, гу], ге, [го] (у таблиці г)	га, гі, гу, ге, го	
サ	са, ші / сші, су, [се, со]	са, ші / сі (у таблиці ш), су, се, со	са, ші, су, се, со
ザ	[за / дза], жі / джі (на практиці джі), [зу /] дзу, [зе / дзе, зо / дзо]	за / дза, зі / дзі (у таблиці ж), зу / дзу, зе / дзе, зо / дзо	за, жі, зу, зе, зо
タ	та, [чі], цу, те, то	та, чі, цу, те, то	
ダ	[да, жі / джі, зу / дзу], де, [до]	да, зі / дзі, зу / дзу, де, до	да, жі, зу, де, до
ナ	на, ні, [ну], не, но	на, ні, ну, не, но	
ハ	[ха, хі], фу, хе, [хо]	ха, хі, фу, хе, хо	га, гі, фу, ге, го
バ	ба, бі, бу, [бе], бо	ба, бі, бу, бе, бо	
パ	[па, пі, пу, пе], по	па, пі, пу, пе, [по]	[па, пі, пу, пе, по]
マ	ма, мі, [му, ме], мо	ма, мі, му, ме, мо	
ヤ	я, ю, йо / ~ьо		я / ~іа, а; ю / ~іу, іу, у; йо / ~іо, о, йо
ラ	ра, рі, [ру, ре], ро	ра, рі, ру, ре, ро	
ワ	ва, [во]	ва, о	ва, во
ん	н		

Таблиця 2

**Порівняння традиційних українських систем транскрипції японської мови:
передавання похідних палаталізованих мор**

	Пущенко (1918/26)	Діброва (1944)	Шанковський (1966)
キャ	[кя, кю], кьо	кя, кю, кьо	[кіа], кію, кіо
ギャ	[гя, гю, гьо]	гя, гю, гьо	[гіа, гію / гіу], гіо
シャ	сшя, сшно, сшьо	ся, сю, сьо	[шіа / ша], шу, шо
ジャ	(д)жя, (д)жю, (д)жьо	дзя, зю / дзю, зьо / дзьо	[жіа / жа, жію / жіу / жу], жо
チャ	[чя, чю, чьо]	чя / ча, чю / чу / чью, чьо / чо	[чіа / ча], чу, [чіо / чо]
ニャ	[ня, ню, ньо]	ня, ню, ньо	[ніа], ніу, [ніо]
ヒャ	[хя, хю, хьо]	хя, [хю], хьо	гіа, [гію / гіу, гіо / гіо]
ピャ	[бя, бю, бьо]	[бя, бю], бьо	[біа, бію / біу, біо / біо]
ピャ	[пя, пю, пьо]		[піа, пію / піу, піо / піо]
ミャ	[мя, мю, мьо]	мя, [мю], мьо	[міа, мію / міу, міо / міо]
リャ	[ря, рю, рьо]	ря, рю, рьо	[ріа], ріу, ріо

Мору へ із читанням /е/, переданим як «е» або «є» (схоже, що незалежно від якогось правила) знаходимо у словах: «шіротає» (2: しろたへ), «каєрі» (16: 帰[かへ]り), «омоеба» (28: 思へば), «аєну» (32: あへぬ), «яємугура» (47: やへむぐら), «іночі сає» (50: 命さへ), «коконое» (61: ここのへ). Нарешті мора ふ, що має читатись як /у/, записується найрізноманітнішим способом. Так, знаходимо «тею» або «тефу» (2, 41: てふ); «омою» (20, 99: 思ふ, суч.: おもう), «тою маде» (40: 間ふまで), «ію» (45, 63: 言ふ), «кайю» (78: かよふ), «аю кото» або «ау кото» (44, 56: 逢ふこと, суч.: あうこと); «Осака» або «Аусака» (10, 62: 逢坂[あふさか], суч.: おうさか), «ору» (16: 生[お]ふる); «кумої ні магау» (76: 雲居にまがふ), «оу»

(95: おほふ), «сасоу» (96: さそふ), «юґуре» або «йґуре» (70, 98: 夕[ゆふ]暮れ), «юусераба» (71: 夕[ゆふ]されば); «асажґу» (39: 浅茅生[あさぢふ], суч.: あさじう); «кіо» (54: 今日[けふ], суч.: きょう).

Щодо інших особливостей, то примітно, що довгота голосних відтворюється діакритичними позначками як при транскрипції віршів, так і в транслітерації-перекладі імен. Редукція голосних не позначається, що зумовлено намаганням автора якомога точніше передати оригінальний ритм – «цукі» (7), «цукушіте мо» (20); не натрапляємо на неї і в імені – «Кінсуке» (65). Довгі приголосні передаються подвоєнням відповідних літер, як у словах «ішшу», «мотте-кітте» чи «сесшґо» для せつしょう (91). Дефіси

Таблиця 3

Порівняння традиційних українських систем транскрипції японської мови: *інші особливості*

	Пущенко (1918/26)	Діброва (1944)	Шанковський (1966)
Довгота голосних (окрім /ei/)	макрон; у перекладах не передається	здебільшого подвоєння відповідної літери; іноді не передається; /oo/ як «oo», іноді як «ou»	макрон
Редукція голосних	бревіс; у перекладах невідомо, можливо передається частково	не передається	
Збіги голосних з /i/ в одній ієрогліфічній основі (псевдодифтонги)	ай (рай.ден) / аї (когаї), ей (гей.ші, хей.ян)	ai (cai.xoo) / ай (дай.гаку), ei (сен.сеі), юй (юй.іцу)	аї (Таї.ра), еї (Сеї), ої (кої)
Збіги голосних з /i/ на стику ієрогліфічних основ чи морфем	невідомо	ai (ака.і), ii (сі.ін), yi (дай.гаку.ін, ну.іта), oi (бьоо.ін)	аї (кудаса.ї, Тада.їе), ії (і.іші)
Інші збіги голосних, слово 言う	невідомо	言う: «юу»	асистемно, однак здебільшого з йотуванням: /oe/→ «oe / oe», ye, /ae/→ «ae / ae», /ie/→ «ie», /oy/→ «ою»; /iae/→ «і-е», /aie/→ «ae / аїе»; 言う: «ю», «ію»
Подвоєння приголосних	не передається	подвоєння відповідної літери	подвоєння відповідної чи фонематично близької літери (сесшо)
ん перед голосними	апостроф або тире між ん і наступним голосним	апостроф між ん і наступним голосним	розділення відсутнє або дефіс
ん перед /б, п, м/	невідомо	н, м	м
Дефіси	між частинами складного слова	між частинами складного слова; між іменниками і граматичними частками (не завжди); між прикметниками і закінченнями	вибірково, зокрема, для відділення морфологічних частин в іменах чи поєднання слів у транскрипції віршів (не завжди)
Відмінювання	застосовується вибірково	невідомо	застосовується

І. Шанковський використовує вибірково, зокрема, для відділення морфологічних частин в іменах чи поєднання слів у транскрипції віршів, хоча й асистемно. Відмінювання застосовує, зокрема, до антропонімів чи слова «танка», надавши йому жіночого роду: «ця танка», «автор танки», «продеклямував йому таку танку» тощо.

Наостанок зупинимось на збігах голосних. І. Шанковський застосовує йотування, однак подекуди хаотично й надмірно: «коє» (5: こゑ), але «ює» (14: ゆゑ); «каїру» (10: 帰る), але «каері» (16: 帰り); «кої» (13: 恋[こひ]); «кайо-їжі» або «кайо-іжі» (12, 18: 通ひ路); «йору сає я» (18: よるさへや); «мієші» (30: 見えし); «Іетака» (98), «омою» (7: 思ふ), але «омоеба» (28: 思へば);

«Сумі-но-є» (18: 住みの江); «куренаї ні» (17: くれなゐに). При цьому слово みやこ транскрибував як «міако» (8, 61), позбавивши оригінального йотування. При потрібному збігу голосних перекладач вдається навіть до скорочення: «торі-езу» (24: とりあへず), «Садає» (さだいえ), але «Тадаїє» (67: ただいえ). Також, слідкуючи по тексту за словом 言う, що в оригіналі має еволюційне йотування початкового приголосного, відмітимо такі варіанти, як «їїші» (21: 言ひし) з дублюванням або «ї нарі» (8: いふなり) з макронном; «юраму» (22: いふらむ) зі злиттям звуків в один йотований; «ію бекі» (45: いふべき) та «ію» (63: 言ふ) з йотуванням другого голосного. Хаотично, проте простежуються певні спроби

перекладача відтворити початкове йотування. Крім того, не знаходимо прикладів йотування довгих голосних за допомогою «й», що притаманно усім іншим системам останнього століття, ні в межах, ні на стику морфем, як у слові よい, яке за Шанковським записується як «йой» (порівняймо з підходом О. Коваленка – «йой»).

Зрештою, візуалізуємо та порівнюємо усі три перші українські системи транскрипції японської мови у зведеній таблиці (табл. 1–3), дві з яких ми сформували у попередніх працях [5, 6]. Зауважимо, що в квадратних дужках наведені буквосполучення, які, зважаючи на вже наявні у прикладах авторів, вірогідно також могли бути використані.

Висновки. Отже, проаналізувавши підходи до транскрибування японських слів засобами української мови у праці І. Шанковського, а також порівнявши їх із системами транскрипції Ф. Пущенка та А. Діброви, які ми виокремили у перших двох статтях циклу, відзначаємо деяку

спільність підходів, зокрема, при відтворенні шиплячих японських алофонів [ɕ, tɕ, dɕ], проривного [g] чи приголосних ряду ʌ, хоча й виявилися суттєві відмінності, як-от варіювання між «ш / с», «х / г» чи «дж / ж». На нашу думку, це додатково свідчить про те, що науковці у своїх роботах розробляли власні підходи «з нуля», не спираючись на будь-які попередні вітчизняні напрацювання, що й зумовило відсутність кальок та велику різноманітність. Проте в усіх трьох системах маємо й спільні елементи, що не викликали сумнівів у жодному разі. Вважаємо, найперші українські системи японсько-українського транскрибування та праці їхніх авторів є цінним спадком українського японознавства, що зберігся попри всі історичні події ХХ ст., і які безумовно варто брати до уваги при подальшому опрацюванні та затвердженні єдиної сучасної системи практичної транскрипції японської мови засобами української, яка ґрунтувалася б на автентичній українській традиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Сто поетів – сто пісень (Гіаку-нін-ішшу): збірник давньої японської поезії / уклад. двірським поетом Садаїе Фужіварою у 1235 році / Переклад, вступ та примітки: Ігор Шанковський. Мюнхен: Видавництво «На горі» І. Костецького. 112 с.*
2. *Українська діаспора. Літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості: словник-довідник / Упорядк. В. А. Просалової. Донецьк: «Східний видавничий дім», 2012. 480 с.*
3. Шанковський І. (1970). *Коротке літо*. Накладом Української книгарні в Едмонтоні, 1970. 114 с.
4. Дементьєва Т., Вознюк Г. Особливості передачі японських голосних звуків українською мовою: питання відповідників і «дифтонгів». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34(73), № 5. С. 184–192.
5. Дементьєва Т., Комарницька Т. Українська традиція транскрипції японських слів: система Федора Пущенка (1918 / 1926) та підхід авторів публікацій у журналі «Східний світ» / «Червоний Схід» (1927–1931). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35(74), № 6. С. 236–244.
6. Дементьєва Т., Комарницька Т. Українська традиція транскрипції японських слів: діяльність української діаспори у Харбіні та система транскрипції Анатолія Діброви (1944). *Закарпатські філологічні студії*. 2024. № 37. С. 157–165.
7. 小倉百人一首. https://www2.epson.jp/katsuyou/ouchiprint/pdf/useful_7.pdf

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025